
Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, 1967-1971

Een beknopt historisch overzicht

Chris Hietland en Gerrit Voerman

‘Er waart een spook door Nederland: het spook van de ontevredenheid’, zo begint het boekje *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de PvdA* – met een knipoog naar de bekende openingszin van het *Communistisch manifest* van Karl Marx en Friedrich Engels.¹ Voor de Nederlandse pers, die op maandagmiddag 3 oktober 1966 naar uitgeverij Polak & Van Gennep aan de Amsterdamse Keizersgracht was getogen voor de presentatie van *Tien over rood*, was het in elk geval zonneklaar dat het spookte in de PvdA. Het was al het derde publieke vertoon van interne onvrede in korte tijd. Dat had allemaal te maken met het zware verlies bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de gemeenteraden in het voorjaar, toen de partij gemiddeld zes procent verloor ten opzichte van de verkiezingen van 1962. Na zes jaar van oppositievoeren was de PvdA in april 1965 toegetreden tot het kabinet-Cals-Vondeling, samen met de Katholieke Volkspartij (KVP) en de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), maar die regeringsdeelname pakte voor haar bepaald ongunstig uit.

Een paar dagen voor de presentatie van *Tien over rood* hadden 44 vooraanstaande PvdA’ers hun verontrusting kenbaar gemaakt in een open brief in het partijblad *Opinie*. Zij misten een duidelijke politieke lijn, krachtige leiding en een eigentijdse presentatie bij hun partij.² Op geheel andere toon had al een maand eerder het jonge partijbestuurslid Jan Nagel de aandacht op zich gevestigd met het 74 pagina’s tellende geschrift *Ha, die PvdA!* In een directe stijl en met veel bravoure maakte hij duidelijk een radicale PvdA voor te staan, waarin ruimte geboden zou worden aan de aankomende nieuwe generatie. Hij verwachtte dat over een jaar of vier ‘het zaakje... volledig opgefrist’ zou zijn.³

Nagel had het laatste hoofdstuk van *Ha, die PvdA!* ‘Nieuw links’ genoemd (met een kleine letter ‘l’), refererend aan de links-radicalen politieke groeperingen die in de Verenigde Staten en andere westerse landen vooral onder studenten steun vonden. De dissidente jongeren in de PvdA zouden zich met die

naam tooien, maar dan wel met twee hoofdletters: Nieuw Links.⁴ Als een van de initiatiefnemers van de oppositionele groep was Nagel aanwezig bij de presentatie van *Tien over rood* bij Polak & Van Gennep. Hij zat echter niet achter de tafel waar de auteurs hun plek hadden ingenomen om de aanwezige pers te woord te staan. Han Lammers (journalist bij *De Groene Amsterdammer*), die samen met Hans van den Doel (wetenschappelijk medewerker van de Gemeente Universiteit te Amsterdam), de eindredactie van het manifest had verzorgd, benadrukte dat voor Nieuw Links afsplitsing van de PvdA was uitgesloten. Medeauteur Arie van der Zwan vulde aan dat de strijd binnen de partij moest worden gestreden.⁵ Dat zou de komende jaren dan ook gebeuren.

Totstandkoming Nieuw Links en *Tien over rood*

Met *Tien over rood* trad Nieuw Links voor het eerst in de openbaarheid. In de zomer van 1966 was een groep ontevreden PvdA-leden enkele malen bijeengekomen. Nagel had het initiatief genomen en met Van den Doel een aantal geestverwanten aangezocht. Het opstellen van een alternatief politiek programma voor de PvdA stond centraal. Lammers had begin september voorgesteld dit met een toelichting als boekje uit te brengen. De bedoeling was dat het een rol zou spelen in de voorbereiding op het buitengewone partijcongres, dat het partijbestuur had uitgeschreven voor november. Haast was geboden, want een nota van het bestuur over de actualisering van het basisprogramma, dat besproken zou worden in de lokale afdelingen, was in aantocht. Een telefoontje van Lammers met uitgever en Nieuw Links-sympathisant Rob van Gennep was voldoende om een snelle publicatie te regelen.⁶

De volgende zaterdag kwamen de acht auteurs bijeen in het grachtenhuis van de uitgever in Amsterdam. Ze hadden twee dagen om het boekje te schrijven. Behalve Lammers en Van den Doel waren verder aanwezig Tom Pauka, chef van de afdeling klankbeelden bij de VARA-radio; André van der Louw, perschef van de VARA; Rob de Rooi, werkzaam bij de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA; de linkse econoom Arie van der Zwan; Arie van der Hek, voorzitter van de Federatie van Jongeregroepen (FJG) in de PvdA; en de student economie Reinier Krooshof. Aan de hoofdstukken werd in groepjes gewerkt, waarna het zondagavond tot een geheel werd gesmeed. Pauka suggereerde de pakkende, aan een biljartspel ontleende titel, die door de anderen met gejuich werd ontvangen.⁷

Het in een weekeinde geschreven *Tien over rood* refereerde aan de tien programmapunten die in het geschrift centraal stonden en de PvdA een nieuw socialistisch elan moesten geven (zie de inleiding op *Tien over rood*, die in bijlage 1 achter in deze bundel is opgenomen). Volgens de auteurs was de partij in principieel opzicht onduidelijk en soms ook conservatief en was het democratisch gehalte onvoldoende. Met het manifest beoogden ze de partij een nieuwe toekomstvisie te geven. Aan branie ontbrak het de *Tien over rood*-redactie in ieder geval niet.

Het geschrift bestond uit drie delen. Onder het kopje 'Vrijheid' werden de onderwerpen behandeld die met democratische politiek te maken hadden. In de Nederlandse politiek werden fundamentele tegenstellingen toegedekt en had de burger te weinig zeggenschap, aldus Nieuw Links. Een van de voorstellen was dat de PvdA voor de verkiezingen een minimumprogramma zou opstellen. Alleen als de partij garanties kreeg dat het programma verwezenlijkt werd, zou zij deelnemen aan een kabinet. 'Gelijkheid' was het omvangrijkste deel. Het handelde over sociaaleconomische doelstellingen die de PvdA een radicaler profiel moesten geven, zoals een meer egalitaire inkomens- en vermogensverdeling alsmede zeggenschap van werknemers in bedrijven. Onder 'Broederschap' besteedden de auteurs aandacht aan de internationale verhoudingen. Nieuw Links vond dat Nederland zijn invloed sterker moest doen gelden bij het oplossen van problemen die de wereldvrede bedreigden. Het manifest pleitte voor verhoging van de uitgaven aan ontwikkelingshulp, erkenning van de communistische Duitse Democratische Republiek (DDR) en van de Vietcong (de communistische verzetsbeweging in Zuid-Vietnam tijdens de Vietnamoorlog), en het uittreden van Nederland uit de NAVO indien het dictatoriale Portugal lid zou blijven of het eveneens dictatoriale Spanje zou toetreden.

Ontvangst *Tien over rood*

Om de impact van *Tien over rood* te vergroten, schreven Van den Doel en Van der Louw mogelijke sympathisanten binnen de partij aan met de vraag of zij de algemene strekking wilden onderschrijven van het politieke programma van Nieuw Links (het zogeheten 'Kort bestek'; zie bijlage 2 achterin dit boek). Afgezien van de acht auteurs betuigden 66 personen hun adhesie.⁸ De meest opvallende sympathisant was oud-premier Willem Schermerhorn. Verder stonden vooral veel studenten, wetenschappers en journalisten op de lijst.

Dat bij Nieuw Links een aantal journalisten betrokken was, resulteerde niet alleen in een vlotte stijl, maar hielp ook bij het bereiken van het publiek. Zo werd in het VARA-programma *Zin en tegenzin* van Pauka onder leiding van het sympathiserende PvdA-Eerste Kamerlid George Cammelbeeck gediscussieerd over ‘bezwaren die er bestaan tegen het beleid van de Partij van de Arbeid en die op het buitengewoon congres op 11 en 12 november misschien een rol zullen spelen’. Lammers was een van de genodigden. Van der Louw vestigde met een persbericht de aandacht op de radio-uitzending.⁹ Van den Doel noemde in een terugblik ‘de onmiddellijke greep op de berichtgeving’ een belangrijke reden voor het succes van Nieuw Links.¹⁰

Tien over rood werd wisselend ontvangen. *Het Parool* moest weinig hebben van de voorstellen, die volgens de krant nog meer kiezers van de partij zouden doen vervreemden.¹¹ *Vrij Nederland* was positiever, maar meende dat er meer nodig was dan de ‘klaroenstoot’ van het manifest om de malaise bij de PvdA te overkomen: daarvoor waren enkele jaren van hard werken nodig.¹² Hoewel de commentator van *Het Vrije Volk* enige kritiekpunten uitte en samenhang miste, prees de nauw met de PvdA verbonden krant het boekje bovenal als een ‘hartverwarmend bewijs van politiek meedoen en meedenken’.¹³ In dezelfde trant reageerde partijvoorzitter Sjeng Tans. Zonder in te gaan op de inhoudelijke punten, onthaalde hij *Tien over rood* als een waardevolle bijdrage aan de discussie in de partij.¹⁴ Andere PvdA’ers toonden zich kritischer, bijvoorbeeld over de voorstellen op het terrein van buitenlandse politiek, maar de reacties waren toch overwegend welwillend.¹⁵

Het debuut van Nieuw Links in de PvdA

Een week na de publicatie van *Tien over rood*, in de nacht van 13 op 14 oktober, viel het doek voor het kabinet-Cals-Vondeling. Daarmee kwam er een einde aan de regeringsdeelname van de PvdA, die niet langer dan anderhalf jaar had geduurd. Deze nacht vol politieke dramatiek zou de annalen van de parlementaire geschiedenis ingaan als de ‘Nacht van Schmelzer’. De KVP was voor de sociaaldemocraten de gebeten hond. De door vele PvdA’ers gevoelde aversie tegen rooms-rode samenwerking kreeg een flinke impuls. Tegelijkertijd werden de sociaaldemocraten die nacht verlost van de lijdensweg waarop de kabinetsdeelname was uitgelopen.¹⁶

Het einde van de samenwerking tussen PvdA en KVP was een opsteker voor Nieuw Links: het vergrootte de kansen op een andere opstelling van de

PvdA. Uitnodigingen voor debatavonden in lokale afdelingen of andere bijeenkomsten stroomden binnen. Zo konden de Nieuw-Linkers na de publicatie van *Tien over rood* door het hele land hun denkbeelden propagieren en sympathisanten werven.¹⁷

Op het buitengewoon congres in Rotterdam in november 1966 toonde Nieuw Links zich van zijn gematigde en constructieve kant. In het debat voerden de woordvoerders van de groep de boventoon. Met goede manieren, keurige pakken en vlotte babbels kweekten zij enige *goodwill*.¹⁸ De voorstellen van de oppositiegroep haalden het echter niet; het punt van het minimumprogramma werd met ruime meerderheid weggestemd. Nieuw Links had evenwel zijn visitekaartje afgegeven en in Rotterdam op voet van gelijkwaardigheid meegedaan. Begin januari 1967 werd op het partijcongres in Haarlem het programma vastgesteld voor de Tweede Kamerverkiezingen van 15 februari. Nieuw Links, dat wat feller opereerde dan in Rotterdam, behaalde daar enkele successen. In 1970 moest twee procent van het nationaal inkomen aan ontwikkelingshulp worden besteed en de inkomenspolitiek moest gericht zijn op nivellering.¹⁹

Een partij in de partij?

Ter voorbereiding op de congressen was Nieuw Links doorgestaan af en toe bijeen te komen in Utrecht. Deze bijeenkomsten kregen een openbaar karakter. De kerngroep, bestaande uit de redactie van *Tien over rood* en enkele anderen, wilde een achterban van gelijkgestemden mobiliseren om een machtsfactor van betekenis te kunnen worden in de partij. De Utrechtse vergaderingen dienden als het platform waar sympathisanten elkaar konden treffen.²⁰ Deze werden aangemoedigd om de standpunten van Nieuw Links in de lokale afdelingen te verdedigen en zich te laten verkiezen tot congresafgevaardigde, zodat de groep daar een vuist kon maken. Op de Utrechtse bijeenkomsten werden onder meer naderende congressen voorbereid en resoluties en amendementen besproken. Vlak voor een congres belegde Nieuw Links een speciale bijeenkomst waar de strategie nog eens kon worden doorgenomen.²¹

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1967 behaalde D'66 onder aanvoering van Hans van Mierlo vanuit het niets zeven zetels (zie tabel 3 in de bijlage). De PvdA leverde zes zetels in, weliswaar twee minder dan de acht verloren zetels van de KVP, maar opnieuw een flinke klap. Van den Doel verover-

de als enige Nieuw-Linkser een plek in de kamerbankjes. In een open brief aan het partijbestuur verlangde de groep dat de PvdA geen deel zou nemen aan de regering en dat de Tweede Kamerfractie tussentijds vernieuwd zou worden. Bovendien uitte zij kritiek op de opportunistische ‘vrijerij’ van partijleider Joop den Uyl met D’66 na de verkiezingen, zoals zij diens poging typeerde om toenadering te zoeken.

Deze publieke wijze van groepsgewijs en gecoördineerd opereren wekte de verontwaardiging van het partijbestuur. Partijvoorzitter Tans wilde de Nieuw-Linkers duidelijk maken dat de club langs de geijkte kanalen moest werken. Den Uyl bepleitte krachtadiger optreden; georganiseerde acties zouden de partij kapotmaken. Het partijbestuur wilde het echter niet op een breuk laten aankomen en koos voor een gematigde opstelling. Tans waarschuwde niettemin dat de vorming van een partij in de partij niet geduld zou worden.

Voor zover dat nog niet het geval was, had Nieuw Links de boodschap over groepsvorming in de partij begrepen. Het had disciplinaire maatregelen tot dan toe weten te voorkomen met een aantal voorzorgsmaatregelen. Zo kende Nieuw Links geen leden, bestuur of eigen periodiek. De grenzen van wat wel en niet mocht, waren echter niet haarscherp. Dat Nieuw Links enigszins tegemoet wilde komen aan de bezwaren van het PvdA-bestuur bleek op de eerstvolgende landelijke bijeenkomst in Utrecht, toen de aanwezigen besloten dat er geen besluiten zouden worden genomen, afgezien van dit ene besluit.²² Dergelijk gegoochel met woorden wist niet iedereen binnen de partij te overtuigen. Het verwijt dat Nieuw Links een partij binnen de partij vormde, zou nog vaak klinken.

Het gedachtegoed van Nieuw Links

Na *Tien over rood* verschenen er nog drie publicaties van Nieuw Links, waarin zij ook op andere terreinen stelling nam. In de zomer van 1967 werd het dunne pamflet *Een partij om mee te werken* uitgebracht, waarin concrete suggesties werden gedaan voor een democratischer structuur en werkwijze van de PvdA.²³ Partijleden in bestuurs- of vertegenwoordigende functies dienden meer verantwoording af te leggen waardoor ze beter gecontroleerd konden worden, dubbelfuncties moesten worden verboden en de doorstroming in de bezetting van functies bevorderd. Onderling vertrouwen diende als uitgangspunt plaats te maken voor ‘democratische controle’. Later in

1967 kwam *De meeste mensen willen meer* uit, geredigeerd door Lammers, Pauka en Van der Louw, en gewijd aan een socialistische cultuurpolitiek.²⁴ Individuele ontplooiing en doorbreking van alle verstarde institutionele belemmeringen stonden centraal. De samenstellers van de bundel kregen nogal wat kritiek, zoals gebrek aan diepgang en theoretische onderbouwing.²⁵ Het regelmatig geuite verwijt dat Nieuw Links aan ideeënarmoede leidde, werd er niet mee weerlegd.²⁶

Beide publicaties pasten met hun accent op democratisering en invloed van onderaf enerzijds en het belang van creativiteit en zelfontplooiing anderzijds naadloos in de internationale *new left*-beweging.²⁷ Voor *De macht van de rooie ruggen*, dat in september 1967 verscheen, gold dat in veel mindere mate.²⁸ In dit pleidooi voor structurele hervormingen van de economie werd alle heil verwacht van de overheid. Gewapend met een meerjarenplan moest de staat door middel van nationalisaties hervormingen realiseren. Dit afwijkende geluid was een gevolg van de betrokkenheid bij Nieuw Links van enkele personen van het blad *Links*, zoals Theo van Tijn. Zij vertegenwoordigden een vrij dogmatische, marxistische stroming, die veelal als oud-links werd getypeerd. Binnen de kerngroep van Nieuw Links ontstond wrevel over hun inbreng. Van den Doel, Krooshof en Van der Hek keerden zich tegen deze invloed van 'oud-links' in Nieuw Links.²⁹

Strijd in het partijbestuur

Met name *Tien over rood* en *Een partij om mee te werken* waren relevant voor Nieuw Links, omdat zij concrete voorstellen bevatten om het program van de PvdA te radicaliseren respectievelijk haar organisatie te democratiseren. Om deze doeleinden te verwezenlijken, was het noodzakelijk cruciale functies te in de partij te bezetten. Nieuw Links koos dan ook voor een mars door de partij-instituten, gericht op een wisseling van de wacht. Een flinke stap werd gezet op het partijcongres in november 1967, toen er zeven Nieuw-Linksers in het 25-koppige partijbestuur werden verkozen.³⁰ Van der Louw werd bovendien tweede vicevoorzitter van de PvdA.³¹ Inhoudelijk dolf Nieuw Links op het congres echter het onderspit; de door de groep gesteunde moties over de NAVO bijvoorbeeld kregen onvoldoende steun.³²

In het partijbestuur vormden de zeven Nieuw-Linksers een minderheid. Om toch zoveel mogelijk invloed te kunnen uitoefenen, opereerden ze vanaf het begin als een groep binnen het bestuur. Voorafgaand aan de partijbe-

stuursvergaderingen kwamen ze bijeen om zaken onderling af te stemmen. De kopstukken van Nieuw Links bleven daarnaast contact onderhouden in de kerngroep en ook de landelijke bijeenkomsten in Utrecht gingen door.³³

Tegelijk was het niet eenvoudig voor de Nieuw-Linkse leden van het partijbestuur om hun radicale profiel te bewaren. De buitenwereld kreeg slechts de besluiten en verklaringen van het partijbestuur onder ogen, de interne discussies die eraan voorafgingen niet. De bestuurlijke praktijk bleek taai: de Nieuw-Linkers ondervonden regelmatig veel weerstand en het lukte hen niet om een duidelijke stempel op de opstelling van het PvdA-bestuur te zetten.

In de loop van 1968 nam de frustratie over het gebrek aan resultaten in de kringen van Nieuw Links toe, waarbij vooral partijleider Den Uyl het moest ontgelden.³⁴ In september presenteerden de zeven Nieuw-Linkers een uiterst kritische nota in het partijbestuur, waarmee zij een regelrechte crisissituatie creëerden. Het partijbestuur zou slecht functioneren en Den Uyl werd verweten als voorzitter van de Tweede Kamerfractie het zelfstandig optreden van het partijbestuur zoveel mogelijk te belemmeren. De Nieuw-Linkers wilden meer dualisme tussen partijbestuur en fractie. Het was een frontale aanval op de partijleider, die daarvan vanzelfsprekend niet gediend was. Den Uyl wilde Nieuw Links binnen de partij houden, maar was niet van plan inhoudelijk te veel toe te geven, laat staan zelf een stap opzij doen.³⁵

Uiteindelijk werd de soep minder heet gegeten, want voor de partijraad die zich over de ontstane toestand moest uitspreken, kwam Nieuw Links met een afgezwakte versie van de gewraakte nota. Daartegenover stond dat in de aanloop naar de partijraad bekend werd dat Nieuw Links 'op tournee' zou gaan in de partij: op de eerste bijeenkomst in Nijmegen zouden alle zeven Nieuw-Linkers in het partijbestuur aanwezig zijn.³⁶ De vlam sloeg nu in de pan. In een extra vergadering van het partijbestuur kwam onmiddellijk het verwijt van ongeoorloofde groepsvorming op tafel. Een scheuring werd door sommige verbijsterde bestuurders nu 'welhaast onvermijdelijk' genoemd; de oud-voorzitter van de Tweede Kamerfractie Jaap Burger stuurde er zelfs direct op aan. De Nieuw-Linkers zagen zich genoodzaakt te retireren; zij gingen bovendien akkoord met een gezamenlijke verklaring waarin de verantwoordelijkheid voor de dagelijkse politieke opstelling van de PvdA bij de Tweede Kamerfractie werd gelegd. Het partijbestuur zou de fractie wel kritisch en constructief volgen, vanuit zijn verantwoordelijkheid voor de politiek van de partij op de lange termijn. Verder werd in de verklaring expliciet het vertrouwen uitgesproken in het beleid van de Tweede Kamerfractie en haar voorzitter Den Uyl.³⁷

Nieuw Links had ingebonden en Den Uyl zag zijn positie als partijleider bevestigd. Hiermee leek voorlopig de ergste kou uit de lucht. Toch werd het een spannende en roerige partijraad, die voor het eerst in alle openbaarheid werd gehouden. Partijvoorzitter Tans probeerde een discussie over het functioneren van het bestuur af te kappen, wat tot grote irritaties leidde. Door toedoen van Van der Louw liep het met een sisser af. Hij probeerde het conflict te bezweren door te benadrukken dat het in een pluriforme partij met tegenstellingen de uitdaging was solidair met elkaar te blijven en vooral ook door zijn toezegging dat Nieuw Links zijn kritiek binnen de partijcolleges zou uiten.³⁸

Na de partijraad deed Nieuw Links op het oog nog een stapje terug. De geplande tournee zou zoveel mogelijk in samenwerking met de gewestelijke en plaatselijke PvdA-afdelingen worden georganiseerd. Verder werd de opheffing van de kerngroep aangekondigd. In de praktijk veranderde er echter niet zo veel. De ambities van de Nieuw-Linksers waren niet minder geworden; de ogen waren strak gericht op het congres van maart 1969. Nieuw Links kwam zo nu en dan nog steeds in Utrecht bij elkaar, bereidde congres-resoluties voor en dacht na over kandidaten voor partijfuncties.

Nieuw Links versterkt zijn positie

Op het partijcongres dat in maart 1969 in Den Haag plaatsvond, wilde Nieuw Links zijn slag slaan. In een interne strategienota had de groepering de partijbestuursverkiezing al aangewezen als 'het punt waar alles om draait'. In dat gremium moest een werkzame positie worden bemachtigd. Mocht dat niet lukken, dan moest men niet met een paar man blijven zitten, 'als vlag om de dubieuze lading te dekken'.³⁹ De verkiezing van kandidaten voor partijfuncties verliep voor Nieuw Links aanvankelijk teleurstellend. Van der Louw werd weliswaar eerste vicevoorzitter, maar in de eerste stemming kreeg hij slechts gezelschap van vier andere Nieuw-Linksers in het partijbestuur. In de tweede ronde, een dag later, kwamen er echter nog vier bij. Van vreugde maakte Van der Louw op het podium een paar sprongen, die als zijn 'berendans' de geschiedenis zijn ingegaan. In totaal kwamen negen Nieuw-Linksers in het partijbestuur dat 21 leden telde – dus bijna de helft.⁴⁰

De verkiezing van het partijbestuur leidde nog tot rumoer in de partij. Tussen de beide verkiezingsronden in had Van der Louw en zijn medestander Ger Klein de congresafgevaardigden onder druk willen zetten om op de

Nieuw-Linkse kandidaten te stemmen. Een brief van die strekking werd op het laatste moment echter ingetrokken, na interne kritiek. Toen dit uitlekte ging het tweetal onder druk van het nieuwe partijbestuur door de bocht; partijvoorzitter Vondeling kon medelen dat beiden hun voorgenomen actie be-
treurden.

Op het congres boekte Nieuw Links ook nog een aantal successen op strategisch, organisatorisch en programmatisch terrein. De door Lammers ingediende ‘anti-KVP-motie’ werd aangenomen, waarmee regeringssamenwerking met de grootste politieke partij na de komende Kamerverkiezingen werd uitgesloten. Door toedoen van het partijbestuur was er in de motie sprake van ‘*huidige KVP*’, wat nog enige ruimte in de toekomst liet. Ook waren er onder meer wijzigingen doorgevoerd in de organisatiestructuur van de PvdA, die deels overeenkwamen met door Nieuw Links bepleitte veranderingen. Het partijbestuur werd teruggebracht tot 21 leden, waarvan er nog slechts zeven Kamerlid mochten zijn. De partijvoorzitter mocht – tegen de zin van Nieuw Links – wel nog Kamerlid zijn. Verder werd de kandidaatstelling voor de Tweede Kamer volledig gedecentraliseerd, wat de gewestelijke afdelingen veel macht gaf, ten koste van het partijbestuur.⁴¹ Ten slotte stemde het congres nog met een nipte meerderheid voor de onvoorwaardelijke erkenning van de DDR, al werd een ander speerpunt van Nieuw Links, het voorwaardelijke NAVO-lidmaatschap van Nederland, verworpen.

Na het congres van maart 1969 volgden er nog regelmatig botsingen tussen Den Uyl en de Nieuw-Linkers in het partijbestuur, maar de meningsverschillen werden onder voorzitterschap van Vondeling – die Tans was opgevolgd – intern uitgevochten. De principes eenheid van beleid en collectieve verantwoordelijkheid werden geaccepteerd.⁴² Dat werd bijvoorbeeld duidelijk bij de discussies over de bezetting van het bestuurlijke centrum van de Gemeente Universiteit in Amsterdam, het Maagdenhuis, in mei 1969. De studenten wilden met de actie hun eis voor medezeggenschap op alle niveaus kracht bijzetten. In opdracht van burgemeester én PvdA’er Ivo Samkalden ontruimde de Amsterdamse politie hardhandig het gebouw. Den Uyl veroordeelde in de Tweede Kamer de Maagdenhuisbezetting. De mogelijkheden voor overleg waren nog niet uitgeput en er was geen sprake van een noodsituatie, die zo’n extreme actie kon rechtvaardigen.⁴³ Zeventig Nieuw-Linkers uitten in een brief aan de fractie en het partijbestuur kritiek op dat standpunt en verklaarden zich solidair met de actievoerende studenten. Het partijbestuur schaarde zich echter unaniem achter de veroordeling van de bezetting door Den Uyl. Er was een stevige discussie aan voorafgegaan, maar die bleef binnenskamers.⁴⁴

De opheffing van Nieuw Links

Nu veel vooraanstaande Nieuw-Linksers een functie in de partij bekleedden of waren afgehaakt (zoals Van der Zwan), trad er na het congres van maart 1969 een nieuwe lichtung in de vernieuwingsbeweging op de voorgrond.⁴⁵ Op een bijeenkomst na de Maagdenhuisbezetting besloot Nieuw Links toenadering te zoeken tot buitenparlementaire actiegroepen. De PvdA moest zich omvormen tot ‘actiepartij’, waarbij Nieuw Links voor zich een taak zag weggelegd als knooppunt: de groep begon met de opbouw van een netwerk van correspondenten, waardoor informatie over acties snel kon worden verspreid.⁴⁶ Maar weinig prominente Nieuw-Linksers van het eerste uur waren daarbij betrokken. Ondanks deze nieuwe initiatieven leek het vuur op Nieuw Links-bijeenkomsten wat minder te branden dan in de eerste jaren.⁴⁷

De Nieuw-Linksers in het partijbestuur zochten elkaar nog steeds rondom de vergaderingen op voor overleg. Een enkele keer kwamen ze zelfs een heel weekend bij elkaar.⁴⁸ Die formule van een informeel weekend met een selecte groep politiek gelijkgestemden zou aan het begin van de jaren zeventig nog regelmatig herhaald worden.

Op het PvdA-congres in Groningen in januari 1970 bleek dat de integratie van Nieuw Links in de partij vergevorderd was. Van een stammenoorlog was geen sprake meer. Verslaggevers viel het op dat de partijcultuur enorm veranderd was. Onder invloed van Nieuw Links ging het er in de PvdA geheel anders aan toe dan eerder. Volgens Joris van den Berg van *Vrij Nederland* was ‘de macht die vroeger voorbehouden was aan een aantal voormannen op het podium en die werd uitgedragen langs de vermanende, vaderlijke toon van het leiderschap’ verlegd naar ‘de partijtechnische dictatuur van de zaal, die niet meer vermaande of verklaarde, alleen nog aannam of verwierp.’⁴⁹

Slot

Werd Van der Louw, een van de kopstukken van Nieuw Links, de toekomstige voorzitter van de PvdA? Die kwestie begon in de tweede helft van 1970 te spelen en er werd vanuit Nieuw Links flink voor hem gelobbyd.⁵⁰ Partijvoorzitter Vondeling wilde uiteindelijk Van der Louws kandidatuur steunen, maar vond dat daar wel een gebaar van Nieuw Links tegenover moest staan. De groepering moest na ruim vier jaar stoppen met haar activiteiten. Op een

chaotische bijeenkomst van de vernieuwingsbeweging, begin oktober, stelde een viertal prominente Nieuw-Linkers inderdaad voor de beweging op te heffen, al werd de verbinding met Van der Louws kandidatuur niet in alle openheid gelegd. Die dag kwam men er in Utrecht niet uit, maar op 28 november 1970 besloot de meerderheid van de vergadering tot een compromis: Nieuw Links zou voorlopig in de ijskast verdwijnen.⁵¹

Nieuw Links was in bijna vijf jaar tijd een belangrijke en niet meer weg te denken machtsfactor geworden in de PvdA. Zijn machtsstrategie, die bovenal was gericht op het veroveren van posities in de top van de partij, was uiterst succesvol gebleken. Het optreden en de invloed van de vernieuwingsbeweging riep echter weerstand op in de partij, vervreemde een deel van de leden van de PvdA en droeg in belangrijke mate bij aan de afsplitsing van Democratisch-Socialisten 1970 (DS'70). Ondanks verwijten en conflicten bleef Nieuw Links binnen de partij, zoals de auteurs van *Tien over rood* zich al bij de presentatie van dat geschrift hadden voorgenomen. Dit kwam in de eerste plaats omdat de groepering veel steun in de partij wist te mobiliseren, maar ook omdat zij op beslissende momenten bereid bleek wat gas terug te nemen. Een partij in de partij was Nieuw Links wel. Dat de vernieuwingsbeweging binnen de partij bleef was dan ook niet uitsluitend haar verdienste, maar ook een gevolg van de opstelling van het door haar gesmade partij-establishment. Niet alleen Tans, maar ook Den Uyl, Vondeling en anderen was er veel aan gelegen de veelal relatief jonge leden binnen de partij te houden en met hen de discussie aan te gaan over veranderingen binnen de PvdA. Deze apaiserende houding was volgens de Amerikaanse historicus James Kennedy typerend voor de Nederlandse 'regenten' in die tijd, niet alleen binnen de PvdA.⁵²

Op het partijcongres in februari 1971 werd Van der Louw met brede steun gekozen tot voorzitter van de PvdA. Ook de doorstroom van Nieuw-Linkers naar het partijbestuur ging door. Met elf bestuursleden vormden ze nu zelfs voor het eerst een meerderheid.⁵³ In mei 1971 kwam Nieuw Links nog eenmaal bij elkaar, maar de beweging werd niet weer tot leven gewekt. Nieuw Links verdween van het toneel, maar zijn geest bleef nog lange tijd over de partij vaardig.

Noten

Inleiding

1 Op de voorkant van het manifest stond ‘10 over rood’; op de titelpagina ‘Tien over rood’.

Nieuw Links in de Partij van de Arbeid, 1967-1971

1 Hans van den Doel e.a., *Tien over rood. Uitdaging van Nieuw Links aan de PvdA* (Amsterdam 1966), 11

2 *Opinie*, 30-9-1966, 11. Onder de ondertekenaars bevonden zich onder meer een aantal hoogleraren en enkele journalisten. Hans van den Doel zette als enige auteur van *Tien over rood* zijn naam onder de brief.

3 Jan Nagel, *Ha, die PvdA!* (Amsterdam 1966), 36.

4 De groep ging zich pas na de publicatie van *Tien over rood* consequent Nieuw Links noemen. In een uitnodiging voor een bijeenkomst op 8 oktober 1966 stond dat de groep ‘nu korthedshalve maar met Nieuw Links’ zou worden aangeduid. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Archief André van der Louw, inv.nr. 27.

5 *Het Vrije Volk*, 4-10-1966.

6 Herman de Liagre Böhl, *Amsterdammer in de polder. Han Lammers (1931-2000)* (Amsterdam 2015), 83.

7 Arie van der Zwan, ‘Zure avonturen met tien over rood. Verslag van een kater’, *Voorwaarts* (1967) 4, 68-73.

8 Twee personen maakten een voorbehoud met betrekking tot een enkele passage van het Kort bestek. *Tien over rood* werd behalve aan afdelingen ook toegestuurd aan alle Eerste en Tweede Kamerleden van de PvdA, ministers, staatssecretarissen en partijbestuursleden.

9 IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 26.

10 Hans van den Doel, ‘Mijn avonturen met Nieuw Links’, *Haagse Post*, 9-10-1976, 22-29, aldaar 24. Dit artikel, waarin Van den Doel tien jaar na de publicatie van *Tien over rood* terugblijkt op Nieuw Links, is opgenomen in deze bundel.

11 *Het Parool*, 7-10-1966.

12 *Vrij Nederland*, 8-10-1966.

13 *Het Vrije Volk*, 6-10-1966.

14 *Opinie*, 14-10-1966.

15 F. Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid bin-*

- nen de PvdA in de periode 1958-1977 (Amsterdam 2002), 142; Philip van Praag, *Strategie en illusie. Elf jaar intern debat in de PvdA* (Amsterdam 1990), 58.
- 16 Doeko Bosscher, 'De jaren 1946-1970', in: Maarten Brinkman, Madelon de Keizer en Maarten van Rossem (red.), *Honderd jaar sociaal-democratie in Nederland 1894-1994* (Amsterdam 1994), 157-238, aldaar 228.
- 17 Van den Doel, 'Mijn avonturen'.
- 18 Annemieke Klijn, *Onze man uit Maastricht. Sjeng Tans 1912-1993* (Nijmegen 2001), 207-208.
- 19 Rob Kroes, *New Left, Nieuw Links, New Left. Verzet, beweging, verandering in Amerika, Nederland, Engeland* (Alphen aan den Rijn 1975), 57.
- 20 Een enkele keer vonden de bijeenkomsten elders plaats, bijvoorbeeld op 20 mei en 21 oktober 1967 in Amsterdam, zodat naderhand kon worden aangesloten bij een demonstratie tegen de oorlog in Vietnam.
- 21 Zo vond er op 10 november 1966 een bijeenkomst plaats in het Beursgebouw in Rotterdam en op 4 januari 1967 in Hotel Centrum in Utrecht – en dag respectievelijk enkele dagen voorafgaand aan het partijcongres.
- 22 André van der Louw, *De razendsnelle opmars van Nieuw Links* (Schoorl 2005), 49.
- 23 Kees Kolthoff (red.), *Een partij om mee te werken* (Amsterdam 1967).
- 24 Han Lammers, André van der Louw en Tom Pauka (red.), *De meeste mensen willen meer. Het betere leven van Tien over rood* (Amsterdam 1967).
- 25 Bertus Boivin e.a., *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links* (Deventer 1978), 42.
- 26 Kroes, *New Left*, 56.
- 27 Kroes, *New Left*, 54-55.
- 28 Kees Tamboer (red.), *De macht van de rooie ruggen. Een uitnodiging tot discussie over de 'Uitgangspunten voor een plan van structuurhervormingen'* (Amsterdam 1968).
- 29 Hans van den Doel, 'Eén jaar tien over rood', *Vrij Nederland*, 29-7-1967; Brief van Arie van der Hek aan de kerngroep van Nieuw Links, d.d. 1-10-1967, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 42-4.
- 30 *Mededelingen van de Tesselschadestraat*, 2-12-1967. De gekozen Nieuw-Linkers waren Van der Louw, Ger Klein, Emmy Lopes Dias, Wim Polak Emzn., George Cammelbeeck, Jan Diekerhof en Irene Vorrink.
- 31 Notulen PB-vergadering, d.d. 30-11-1967 en 14-12-1967, IISG, Archief PvdA, inv.nr. 25b.
- 32 Klijn, *Onze man uit Maastricht*, 221; Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid*, 160.
- 33 Brief van H.J. Diekerhof aan Cammelbeeck, Lammers, Van der Louw en Pauka, d.d. 3-12-1967, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 42-5; Brief van Van der Louw aan Hans van den Doel, d.d. 7-12-1967, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 42-5.
- 34 Brief van Arend Voortman aan George Muskens, d.d. 14-8-1968, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 29-1.

- 35 Anet Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008), 247-252.
- 36 Persbericht van Nieuw Links, d.d. 10-9-1968, Archief PvdA, inv.nr. 40-4.
- 37 Notulen PB-vergadering, d.d. 14-9-1968, IISG, Archief PvdA, inv.nr. 25-b.
- 38 Verslag van partijraad op 21-9-1968, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 29-2.
- 39 Ontwerp congresstrategie voor N.L., z.d., IISG, Archief Irene Vorrink, inv.nr. 58.
- 40 Naast Van der Louw behoorden tot de Nieuw-Linkers in het nieuwe partijbestuur: Relus ter Beek, Laurens ten Cate, George Cammelbeeck, Ger Klein, Han Lamers, Wim Meijer, Wim Polak Emzn. en Irene Vorrink. In januari 1970 kwam daar nog Kees Kolthoff bij.
- 41 Van Praag, *Strategie en illusie*, 66-68.
- 42 Van Praag, *Strategie en illusie*, 95.
- 43 Den Uyl werkte dit betoog een jaar later uit in zijn bekende artikel 'De smalle marge van democratische politiek', *Socialisme en Democratie* 27 (1970) 7/8, 299-320.
- 44 Van Praag, *Strategie en illusie*, 70-71; Kroes, *New Left*, 62-63.
- 45 Kroes, *New Left*, 63-64.
- 46 Nieuw Links-rondschrijven van Jacques Balhan, augustus 1968, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 31-1.
- 47 *Het Vrije Volk*, 6-9-1969.
- 48 Uitnodiging door Van der Louw, d.d. 17-11-1969, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 31-2.
- 49 *Vrij Nederland*, 24-1-1970.
- 50 Brief van Wim Meijer aan Anne Vondeling, d.d. 14-6-1970, IISG, Archief André van der Louw, inv.nr. 32-2.
- 51 Boivin e.a., *Een verjongingskuur*, 104-105.
- 52 James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam/Meppel 1995).
- 53 Nieuwe namen onder de Nieuw Links-bestuursleden waren Marian van den Bergh-van der Meer, Marcel van Dam, Jaap van der Doef en Hans Kombrink. Jan Nagel werd ook weer gekozen. In de pers werd verschillend bericht over het aantal sympathisanten van Nieuw Links in het partijbestuur. *Het Vrije Volk* en *De Leeuwarder Courant* hadden het over elf sympathisanten, terwijl bijvoorbeeld *De Tijd* en *De Telegraaf* schreven dat twaalf van de 21 partijbestuursleden sympathisant van Nieuw Links waren. Het verschil zat in het al dan niet meetellen van Madzy Rood-De Boer. Bij de verkiezing van het vorige partijbestuur in maart 1969 werd zij heel duidelijk nog niet als Nieuw-Linkser gezien. Haar verkiezing werd toen zelfs met boegeroep ontvangen door het deel van het congres dat Nieuw Links welgezind was.

Voorzichtig radicaal

1 Meer hierover in mijn proefschrift, A.P.M. Lucardie, *The New Left in the Netherlands, 1960-1977. A Critical Study of New Political Ideas and Groups on the Left in The Netherlands with Comparative References to France and Germany* (Kingston